

Frontera, guerra, jurisdicció i plet: la Capitanía General durant la primera meitat del segle XVI

Àngel Casals

Universitat de Barcelona

Facultat de Geografia i Història. Departament d'Història Moderna

Montalegre, 6. 08001 Barcelona

casals@ub.edu

Resum

A la historiografia catalana, ha existit una certa confusió sobre la figura del capità general del Rosselló i la Cerdanya i el moment de la seva fusió amb Capitanía General i amb la Lloctinència General de Catalunya. El present article analitza l'existència de capitans generals a la frontera durant la primera meitat del segle XVI, les seves atribucions i els conflictes que van tenir amb les autoritats catalanes.

Paraules clau: història militar, el Rosselló i la Cerdanya, Capitanía General, segle XVI.

Resumen. *Frontera, guerra, jurisdicción y pleito: la Capitanía General durante la primera mitad del siglo XVI*

En la historiografía catalana, ha existido una cierta confusión sobre la figura del capitán general del Rosellón y la Cerdeña y el momento de su fusión con la Capitanía General y el virrey de Cataluña. El presente artículo analiza la existencia de capitanes generales en la frontera en la primera mitad del siglo XVI, sus atribuciones y los conflictos que tuvieron con las autoridades catalanas.

Palabras clave: historia militar, el Rosellón y la Cerdeña, Capitanía General, siglo XVI.

Abstract. *Frontier, war, jurisdiction and controversy: General captains in the Northern Catalonia during the first half of XVIth century*

In the catalan historiography a certain confusion has existed on the figure of the Capità General of El Rosselló and La Cerdanya, the catalan border, and the moment of his merger with the Capitanía General and the Lloctinència General of Catalonia. The present article analyzes the existence of General Captains in the border in the first half of the XVIth century, his attributions and the conflicts that had with the Catalan authorities.

Key words: militar history, Rosselló and Cerdanya, General Captaincy, XVIth century.

Sumari

Les aportacions historiogràfiques sobre el capità general	Les actuacions dels capitans generals: entre la legalitat necessària i la necessitat militar
L'estructura militar a la Catalunya de Carles I	La ineficàcia del marc legal català
Capitans generals als comtats: quants i com	Conclusions

El 1544, actuant com a lloctinent del capità general, el mestre racional Gralla Desplà, va condemnar dos vigies de la ciutat de Barcelona per insubordinació. Aquest oficial reial s'havia caracteritzat sempre per les seves maneres autoritàries i per les seves connexions en l'àmbit més proper de la cort reial, gràcies a les quals va acabar, per exemple, amb la llarga carrera política de Ferrer Despuig, regent de la tresoreria i protegit del totpoderós Francisco de los Cobos. Amb semblants gestes en «l'alta política» catalana, Gralla no devia donar gaire importància a l'incident, però en tingué, no personalment contra Gralla, sinó contra el càrrec que substituïa¹. L'incident de Barcelona obrí definitivament un debat llarg, tan llarg com llargament esquivat n'havia estat fins aleshores: la veritable jurisdicció del capità general. Que l'espurna esclatés a Barcelona no ha de despistar: la munició, copiosament carregada al llarg d'anys, era als comtats del Rosselló i la Cerdanya. I allà es van dirigir les mirades d'uns i altres en el moment de buscar arguments.

Les aportacions historiogràfiques sobre el capità general

La Capitanía General a Catalunya ha estat repetidament eclipsada rere la figura del lloctinent general o virrei. L'imprescindible obra de Lalinde sobre la institució inclou en el seu si l'estudi sobre el capità general², i altres treballs més recents, com ara el de V. Ferro, inclouen sense cap matís les consideracions que aquesta figura es va generalitzar a tot Catalunya a començaments del segle XVI i —igual que Lalinde— considera que el seu nomenament es fa sobre la mateixa persona que ocupa el càrrec de lloctinent³. Aquesta assimilació acceptada pels investigadors ha fet que no s'hagi estudiat autònomament la figura, tret dels treballs d'Eduard Escartín⁴.

1. L'afer va ser plantejat a les Corts de 1547. Jordi BOYREU (2005). *Institucions i conflictes a la Catalunya Moderna*. Barcelona, p. 114.
2. Jesús LALINDE ABADIA (1964). *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*. Barcelona. Hi dedica el capítol 3, p. 99-189.
3. Víctor FERRO (1987). *El Dret Públic Català. Les institucions a Catalunya fins el Decret de Nova Planta*. Vic. «S'estengué en data que no s'ha pogut precisar, però que es pot fixar entorn del 1500 a tot Catalunya i fou unit des del 1512 —sense, però, confondre-s'hi— amb la del lloctinent general», p. 68.
4. Eduard ESCARTÍN. «La Capitanía General de Catalunya i l'ordre constitucional català». *Actes del III Congrés d'Història Moderna*. Vol. I, p. 95-101. Barcelona, 1993. «La Capitanía General de Cataluña bajo Felipe II». *Felipe II y el Mediterráneo*. Vol. III, p. 377-392. Madrid, 1999.

Tots els autors esmentats segueixen les mateixes fonts a l'hora de fonamentar les seves afirmacions: Andreu Bosch⁵, en primer lloc, però també Peguera⁶ i Cortiada, entre d'altres. Aquest últim, però, discrepa sobre la data de la unió dels dos títols en una sola persona⁷, que no seria fins al regnat de Carles I.

Si alguna cosa caracteritza els diversos tractadistes és que les seves obres són del segle XVII, amb l'excepció de Peguera. Però tots accepten les dues idees bàsiques que encara giren sobre la Capitania General: que la seva integració a la persona del virrei és de temps de Ferran II —amb l'excepció apuntada— i que el principal motiu de fer-ho va ser evitar la confusió i la col·lisió de llurs jurisdiccions. És clar que aquesta raó no ha estat acceptada pels historiadors, que han apuntat que la unió personal dels dos càrrecs responia a l'ambició de poder esquivar les constitucions catalanes com a capità general si com a virrei no era possible, «el portillo de escape», com en diu Elliott⁸.

El present article té com a propòsit examinar aquests llocs comuns sobre la Capitania General, utilitzant, però, documentació del segle XVI, tant de correspondència institucional com d'informes de l'Audiència, amb el propòsit d'oferir noves dades sobre la coincidència, o no, de càrrecs i motivacions d'aquesta, lligant-lo amb la greu problemàtica que es va viure a Catalunya entorn de la qüestió militar, i especialment als comtats, durant el regnat de Carles V.

L'estructura militar a la Catalunya de Carles I

Abans d'endinsar-nos en la problemàtica entorn de la figura del capità general, serà útil recordar, encara que breument, l'estructura militar existent a Catalunya al començament de l'edat moderna⁹. Primerament, cal començar dient que no existia cap legislació homogènia sobre les qüestions militars al Principat. Més enllà de les regalies de *Princeps Namque* (inaplicable a l'edat moderna) i la *Pau i Treva*, la major part de les lleis són més aviat de caràcter limitador per evitar abusos, més que no pas legislació positiva. Les diverses corts catalanes havien anat disposant, en sentit restrictiu: 1470, 1512, 1534..., sobre les atribucions i les característiques dels oficials militars. D'altra banda, les alcaldies militars estaven sota l'anomenat

5. Andreu BOSCH (1628). *Summari, index o Epitome dels admirables i nobilissims títols de honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*. Perpinyà.
6. Lluís PEGUERA. *Tratado de la jurisdicción del Capitán General de Catalunya que el noble Oydor, don Luis de Peguera, escribió en el año 1548*. Aquesta obra, citada per Escartín, no és esmentada per cap més autor.
7. Sebastián de CORTIADA (1676). *Discurso sobre la jurisdicción del Excelentissimo Señor Virrey, i del Excelentissimo Señor Capitán General del Principado de Cataluña, i de otros gravissimos Senados. Con dos índices muy distintos i copiosos, uno de las cuestiones en que se divide i otro de las cosas notables que contiene*. Barcelona.
8. John H. ELLIOTT (1982²). *La rebelión de los catalanes (1598-1640)*. Madrid, p. 78.V. Ferro i E. Escartín recullen aquesta opinió.
9. Vegeu-ne una anàlisi més àmplia a Àngel CASALS. *L'Emperador i els catalans*. Granollers, 2000 i «Estructura defensiva de Catalunya a la primera meitat del segle XVI: Els comtats de Rosselló i Cerdanya». *Actes del XV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Tom I. Vol. II, p. 83-93. Saragossa, 1993.

«règim d'Espanya», és a dir, pertanyien vitalíciament als seus posseïdors, que tenien una àmplia autonomia pel que feia a la seva gestió¹⁰.

Aquesta situació de buit legal va donar un ampli marge per crear una estructura burocràtica militar sense amoïnar-se gaire per possibles topalls constitucionals, que, en tot cas, sempre anirien darrere dels fets consumats. Així, en la dècada de 1530, apareix ja una maquinària amb ànim de pervivència que, sobretot als comtats, creava una realitat nova difícil de desentrellar per a les institucions del país. A l'existència del capità general i els seus assessors, s'hi van unir càrrecs clarament castellans i ocupats per castellans encarregats d'administrar una complexa maquinària militar que, no cal dir-ho, depenia directament de Castella i del Consell de Guerra¹¹. Un *veedor* castellà, Blasco Núñez Vela, substituïa, el 1532 —i amb atribucions més àmplies—, l'anterior, Jeroni de València¹², el 1536 s'introduïa el càrrec de *comptador* encarregat de pagar obres i guarnicions de les fortaleses¹³; poc després, es creava el càrrec de *visitador* de la frontera, també en mans castellanes: les de Juan Muñoz de Salazar¹⁴. Però, a aquests càrrecs residents als comtats, s'hi va afegir el de *proveïdor* de galeres, en mans d'Alonso de Rábago, que s'estava a Barcelona¹⁵.

Caldria encara afegir-hi els diversos capitans de les companyies alemanyes i castelleses que s'estaven durant un temps més o menys llarg a la frontera, els diversos oficials fets venir per a les obres de reforma i reforç de les fortaleses frontereres o la construcció de galeres a Barcelona¹⁶. En conjunt, no es pot dir que Catalunya estigués ni de bon tros desmilitaritzada o que no existís un veritable cos institucional al marge de les lleis del país.

La regulació de les funcions de tota aquesta colla d'oficials no estava contemplada, ja ho hem dit, a les lleis catalanes i, per tant, les topades i els incidents foren constants i nombrosos. A banda de les polèmiques entre visitador i alcaïds, ben refractaris a la seva presència, també n'hi havia amb les autoritats municipals —de les baralles entre els cònsols de Perpinyà i Núñez Vela, en podríem fer una relació fins a l'avorriment— a causa de les obres de les muralles —obres que eren pagades per la monarquia, però amb una substanciosa aportació local— i el seu control.

10. Sobre aquesta reglamentació, similar a la de Castella, vegeu: René QUATREFAGES (1981). «État et Armée en Espagne au debut des temps modernes». *Melanges de la Casa de Velázquez*. XVIII. En aquest sentit, seria interessant comprovar si les ordenances dels Reis Catòlics de 1503 es van aplicar a Catalunya i fins a quin grau es va fer.
11. Hem d'assenyalar, però, que el Consell de Guerra tenia difoses atribucions encara durant el regnat de Carles I, així que fem aquesta afirmació amb tots els matisos que introdueix Fernández Conti. Santiago FERNÁNDEZ CONTI. «El gobierno de los asuntos de guerra en Castilla durante el reinado del emperador Carlos V». A MARTÍNEZ MILLÁN (ed.) (1992). *Instituciones i élites de poder en la Monarquía Hispana durante el siglo XVI*. Madrid, p. 47-105.
12. AGS (Archivo General de Simancas): Guerra y Marina. Leg. Ext. 1317. Doc. 171.
13. El triat va ser el basc Juan del Hierro. *Colección de Documentos Inéditos*. Vol. III, p. 542. Madrid, 1843.
14. No hem trobat, però, el seu nomenament.
15. Pensem que és la primera vegada que algú amb aquest càrrec és a Catalunya i va ser nomenat el 1543. AGS: Guerra y Marina. Leg. 22. Doc. 194.
16. Pablo de la FUENTE (1999). *La ciudad como problema militar. Perpiñán y los ingenieros de la monarquía española (ss. XVI-XVII)*. Madrid.

Capitans generals als comtats: quants i com

Potser el primer problema que caldrà escatir serà quines persones i sota quin nomenament actuaven com a caps de l'exèrcit imperial acantonat a la frontera. Ferran II va nomenar capità general dels comtats el seu parent Enrique Enríquez de Guzmán, el 1493, però no hi ha notícies de nomenaments posteriors. Si seguim la cronologia estricta del regnat de Carles I, trobarem una certa dificultat per descriure el plantejament militar als comtats. Els nomenaments de Diego Hurtado de Mendoza i l'arquebisbe de Tarragona entre 1520 i 1521, confusos en l'escenari de les Germanies, responen a una situació d'indefinió d'una monarquia no ben consolidada i enfrontada a una situació de crisi que no estava gaire preparada per afrontar. La campanya d'octubre de 1522, quan els francesos van assetjar Puigcerdà, demostra la inexistència d'una estructura militar: una reunió de braços el juny¹⁷, una crida als veguers¹⁸ i les forçades improvisacions del governador dels comtats i el veguer de Puigcerdà són les migrades accions que podem anotar en el balanç de la defensa del país aquell any. Enlloc no hem sabut veure cap referència a l'existència del càrrec de capità general, ja fos referit a l'arquebisbe o a qualsevol altra persona.

Hem d'esperar fins al 1524 per trobar un capità general, l'alemany Guillem de Rocandolf, coronel d'una companyia de lansquenets. Després d'actuar en la defensa de Navarra durant la invasió de Francesc I, ell i els seus homes van ser destinats al Rosselló quan el lloctinent general era el prior de Castella de l'orde de Sant Joan, Antonio de Zúñiga, nomenat el 1523. De cap dels dos no hi ha cap rastre de nomenament. En qualsevol cas, Rocandolf és citat a la documentació del General com a «capità general de Vostra Magestat en les fronteres de Rosselló i Cerdanya»¹⁹. En l'enquesta feta per l'Audiència el 1554, a la qual ens referirem extensament més endavant, una de les preguntes comença dient: «que essent capità general de Rosselló y Cerdanya Rochandolff, alemany [...]»²⁰. Dubtem que institucions com la Diputació o l'Audiència, tot i certa confusió que podia donar-se, no fossin prou primmirades com per atorgar-li un títol que no tenia i que li concedia importants atribucions.

Rocandolf devia estar-se fins a finals de 1525 o començaments de 1526 a la frontera; tampoc no hi ha cap document sobre la seva substitució. Entre 1526 i 1529, les funcions de capità general van estar en mans de Pere de Castro i Pinós, vescomte de Canet. L'únic rastre documental del seu pas per aquest càrrec el trobem en el memorial de l'Audiència ja citat, tot i que en aquest cas sempre l'esmenten actuant «com a capità general» o «en nom de capità general», però mai com si el títol fos efectivament seu.

El 1529, va arribar a la frontera l'home que durant més temps i amb més controvèrsies ocuparia el càrrec, Francés de Beaumont. Aquest navarrès de trenta-nou anys, cavaller de Santiago, posseïa una sobrada experiència militar i civil: havia participat en les guerres comuneres al servei del rei i havia estat *corregidor* a

17. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA): Cancelleria 4215, f. 20r.

18. ACA: Cancelleria 5215, f. 19v.-20.

19. ACA: Generalitat 745, f. 66.

20. AGS: Guerra Antigua. Leg. 1318. Doc. 41.

Astúries. En aquest cas, sí que trobem el seu nomenament, que va ser fet pel mateix Carles I a Barcelona el 27 de juliol de 1529²¹. El nomenament no precisa si actua com a delegat del capità general del Principat o com a càrrec propi. Però el fet de ser nomenat «Capità General als Comtats de Rosselló i Cerdanya» i que aquest vingués directament de mans de l'emperador, fa suposar que no es tracta d'una simple delegació de funcions, tot i els interrogants que obre, per exemple, el nomenament de Jofre de Llordat el 1530, que, com a capità de guerra de Puigcerdà, queda sota l'autoritat del «Capità General del Principat i Comtats»²². Matisem així una idea que havíem expressat en un treball anterior, on ens inclinàvem per la supeditació de Beaumont i els seus antecessors al capità general del Principat i lloctinent²³.

Juan de Acuña va ser el substitut de Beaumont el 1540. Encara que tampoc n'hem trobat el nomenament, sí, en canvi, que hem localitzat les consultes prèvies a la seva tria al Consell d'Estat a Castella. Sempre s'esmenta amb el nom de «Capità General dels Comtats»²⁴, però potser el document més concloent és el de la seva substitució el 1543, on es produeix una flagrant contradicció pel que fa als títols de les persones que hi surten anomenades:

Por quanto nos dexamos proveydo de nuestro *Visorrey y Capitan General deste Principado de Catalunya y de la frontera de Perpiñán y condado de Royssellon y Cerdanya* y por que Juan de Acuña que al presente *está y resyde en el dicho cargo de Capitán General* se va con nuestra licencia a su casa²⁵.

Però no és l'únic cas en què sorgeixen dubtes. Hi ha el de la campanya de 1542, quan els francesos van atacar Perpinyà. Per organitzar la defensa, es va recórrer al duc d'Alba, sens dubte el militar de més prestigi de l'imperi. Es traslladà a Catalunya amb el nomenament de «Capitán General de toda la gente de guerra»²⁶. Durant el conflicte bèl·lic, a més, es nomenà Joan de Cervelló²⁷ com a capità de camp, pel que sembla, Acuña va quedar com a encarregat exclusivament de defensar Perpinyà, mentre que el lloctinent Francesc de Borja s'estava a Montsó, en les sessions de les Corts. De tota manera, la confusió va ser tan gran, que pocs mesos després, el duc d'Alba es queixava que les seves atribucions estaven força retallades respecte a la dels seus «antecessors»(?)²⁸.

21. AGS: Guerra Antigua. Leg. 1317. Doc. 23. El 28 de gener de 1535 se li renovà el nomenament: «Que por la presente os elegimos y nombramos y proveemos del cargo de de nuestro Capitán General de la dicha frontera y Condados de Rosellón y Cerdanya y sus fronteras y queremos que useys del dicho cargo ahora e de aquí en adelante quando nuestra merced y voluntad fuere en todos los casos y cosas a el anexo y concerniente y que administreyes todas las cosas de guerra que en ella concurríeren». AGS: Guerra y Marina. Libro 9, f. 262-264.

22. ACA: Cancelleria 3979, f. 98.

23. «Estructura defensiva de Catalunya a la primera meitat del segle XVI», *op. cit.*

24. AGS: Estado 94, f. 166.

25. AGS: Guerra Antigua. Leg. 28. Doc. 89. Les cursives són nostres.

26. AGS: Estado K 1702. Doc. 22. Una còpia del mateix nomenament també a Estado K 1629. Doc. 148. La data és de juliol de 1542.

27. AGS: Estado K 1702. Doc. 65.

28. AGS: Estado 289. Doc. 245.

Tot i que Beaumont va tornar a Catalunya el 1543, aquella vegada sí que el càrrec de capità general dels Comtats va quedar absorbit pel lloctinent, des d'aquell mateix any el marquès d'Aguilar. Així sembla per la queixa que el marquès va fer directament al regent Felip, en la qual s'exclamava que li havien pres les atribucions de capità general. La resposta del príncep no permet cap mena de dubte: «que a vos, el dicho Marqués de Aguilar, y a otro ninguno, tengan, reputen, honren y traten por Capitan general en los dichos Principado y Condados»²⁹. Tenint present que el reivindicatiu marquès va ser lloctinent fins a la seva mort, el 1553, sembla que amb ell es van acabar les ambigüitats sobre la divisió o no del càrrec, tot i que, a Perpinyà, José de Guevara actuava com a lloctinent del marquès d'Aguilar.

La reglamentació del càrrec als comtats incloïa el dret a una guàrdia i a criats, que eren pagats per la Corona, concretament setze alabarders i nou criats³⁰.

Les actuacions dels capitans generals: entre la legalitat necessària i la necessitat militar

Que el capità general era el cap de les tropes presents a la frontera, és una realitat que també exigeix molts matisos. Com ja hem esmentat més amunt, el control de les fortaleses estava, en primer lloc, en mans dels alcaïds, que triaven les seves guarnicions entre gent de la terra i que, fins i tot, arribaven a fer el jurament d'homenatge al seu cap directe i a ningú més³¹. A més, l'autonomia que tenien per reclutar gent, feia que els soldats tinguessin pocs o cap vincle amb les autoritats militars de la Corona: «que otro haya de escogerme la gente y en ella tener oficiales de otra capitania y gente que no se qui es [*sic*] no satisface al servicio de Vuestra Majestad»³². Aquell «otro» a qui es referia l'alcaïd de Salses era el mateix capità general, i la gent que no sabia qui era, soldats de l'emperador vinguts de Castella. Les dificultats per assolir el control de les diverses fortaleses era, de fet, el principal risc d'inoperància que es podia témer a la Capitania General, i el cas més evident es va produir a Salses mateix el 1540. La mort de Santcliment a finals de l'any anterior va obligar a nomenar un alcaïd interí. El problema va començar quan es van produir dos nomenaments: el que va fer el mateix emperador en la persona de Jaume Saula —tinent de la fortalesa— i el que va fer, paral·lelament, el virrei Francesc de Borja. Acceptat el nomenament de Saula, un conflicte de jurisdicció va desfermar una crisi que va ser viscuda amb dramatisme entre tots els implicats: l'ajusticiament d'un soldat reclamat pel capità general Beaumont per part del nou alcaïd, va provocar un conflicte de jurisdiccions sobre qui tenia la darrera paraula

29. AGS: Estado 288. Doc. 12. Amb tot, encara Beaumont rep el nomenament en els termes següents: «os elegimos y nombramos y proveemos del cargo de nuestro Capitán General de la dicha frontera de Perpiñán y condados de Roysellón y Cerdanya y sus fronteras» AGS: Guerra Antigua. Leg. 28. Doc. 89. El nomenament és de 4 de maig de 1543.

30. AGS: Guerra y Marina. Leg. 29, f. 215.

31. Aquesta acusació se li va fer a Joan de Santcliment, alcaïd de Salses, el 1536. CASALS, Àngel. «Estructura defensiva de Catalunya a la primera meitat del segle XVI», *op. cit.*

32. AGS: Estado K 1689. Doc. 78. Joan de Santcliment a la regent Isabel.

a l'hora de castigar la tropa. Les protestes del capità general van forçar la destitució del personatge acabat de nomenar. Doncs bé, aquell es va negar a abandonar la fortalesa i tots els intents del visitador i el capità general van ser inútils. Només una ordre directa de Carles I i la mediació de Bernat de Pinós van aconseguir solucionar el desgavell que, durant gairebé un any, havia impedit realitzar el control efectiu d'un lloc fonamental des del punt de vista defensiu com Salses³³.

Però si l'autoritat del capità general estava en dubte entre els seus teòrics subalterns, la mateixa situació es donava entre ell i les constitucions i institucions catalanes. La pregunta era: on s'acabava la jurisdicció militar? Un soldat que delinqüís sobre població civil, per qui havia de ser jutjat? Un civil que atemptés contra un soldat, a quina jurisdicció pertocava fer el judici del delicte? El mateix podem preguntar-nos sobre el contraban amb França en temps de guerra i el control de les duanes o el de la nombrosa població d'origen francès que residia als comtats. Fins i tot estava en qüestió la jurisdicció municipal sobre la defensa de les viles. La manca de definició legal sobre aquests temes va donar lloc a un llarg i agre debat a la Catalunya cinc-centista.

Per seguir un ordre cronològic, Rocandolf va ser acusat, al llarg de l'any 1525, d'arrestar el batlle de Palamós i altres veïns de la vila acusant-los de guardar mercaderies franceses. Cadaqués va ser víctima d'una acció combinada mar-terra en un atac dirigit a enxampar un bergantí català que portava productes de França³⁴. Fins i tot el mes d'agost va prendre 1.433 caps de moltó comprats per Barcelona per al seu aprovisionament³⁵.

No cal dir que aquestes accions van provocar un enrenou considerable. El braç militar va demanar a la Diputació del General que presentés denúncia d'acord amb la Constitució de l'Observança³⁶. Els diputats invocaren la tradició: «servant tost temps les constitucions de aquesta terra, manant fer les crides i altres procehiments necessaris als oficials ordinaris de Sa Magestat y no als capitans»³⁷.

Aquestes actuacions de Rocandolf van ser blasmades pel mateix emperador: «que como sabeys, esos Condados i Principado se gobiernan con constituciones echas en Cortes generales, privilegios y otras leyes por Nos solemnemente juradas, las quales nos plaze i queremos que les sean por nos y nuestros oficiales guardadas»³⁸. Fixem-nos, però, en el terme «oficials ordinaris» emprat pels diputats. Pel fet d'utilitzar-lo vol dir que reconeixien, implícitament, que els capitans i els homes de guerra eren extraordinaris i, per tant, no sotmesos a regulació legal ni constitucional. Tornem a topar amb la base del problema.

On no van tenir tan bona acollida les reclamacions catalanes va ser en les detencions que el mateix Rocandolf va fer al mercader Joanot Dragó i al veguer de la

33. L'explicació detallada d'aquest tema tan complex, la trobareu a CASALS, Àngel (1995). *Emperador i Principat. Les relacions de Catalunya amb l'imperi de Carles V (1519-1543)*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona, f. 594-607.

34. ACA: Cancelleria 3887, f. 304v.-306r.

35. Arxiu Històric de Barcelona (AHB). Consell de Cent. Ll. Closes VI-45, f. 207-210.

36. ACA: Generalitat 124, f. 86v.

37. ACA: Generalitat 745, f. 67.

38. ACA: Cancelleria 3887, f. 306.

Seu d'Urgell, acusats de contraban de cavalls, o en l'esquarterament a Perpinyà d'un suposat espia doble³⁹.

Les repercussions de les actuacions del mercenari alemany van arribar a les Corts de 1528. El braç militar va presentar una proposta per tal que la defensa de Catalunya es deixés sota el seu control: «axi com trametre una volta spanyols e altra volta almanys ultra que Sa Magestat hi despenia molt, feren grandissim dan en lo present Principat»⁴⁰ i, fins i tot, el mateix Carles s'entrevistà amb una delegació de militars dels comtats per discutir sobre l'organització militar de la frontera, sense que es produïssin, però, resultats⁴¹.

La llarga durada de Beaumont en el càrrec, ens obliga a fer una tria de les seves accions que van tenir repercussions en les relacions institucionals o que van donar peu a la presentació de greuges. El 1529, el diputat local de Perpinyà havia embargat mercaderies d'origen francès per no haver pagat drets. El capità general va fer el mateix i embargà el mateix producte de casa del diputat sota l'argument que el tancament de fronteres prohibia l'entrada de productes de França, pagant drets o deixant-ne de pagar.

Amb els organismes municipals, les coses no van ser gaire millors. Al llarg de les dècades de 1530 i 1540, les defenses de Perpinyà es van transformar notablement, de tal manera que el capità general i els cònsols es veien sotmesos a un regateig constant pel que feia a qüestions com ara els homes que havien de treballar-hi, les mules que havia d'aportar la ciutat o els diners amb què hi havia de contribuir. Evidentment, les propostes del representant reial semblaven moltes vegades desmesurades a ulls dels perpinyanesos, però no és aquesta la qüestió que més enverinava la relació entre les parts. El 1538 hi havia, com a mínim, tres qüestions damunt la taula: la cisa de la carn, el canvi de moneda i les guardes de la ciutat. En el primer cas, la discussió se centrava en la negativa de Beaumont que els soldats paguessin la cisa de la carn com la resta dels habitants de la ciutat. El resultat va ser l'obertura d'una carnisseria militar que enfurismà els cònsols. En el segon cas, el problema era l'equivalència monetària del ral navarrès amb què havien cobrat els soldats, del qual depenia que el sou fos efectivament l'estipulat amb la tropa o no.

El tercer, que seguirem amb una mica més de deteniment, feia referència a la responsabilitat sobre les guàrdies de la ciutat. En principi, i d'acord amb els privilegis de la vila —freqüents a tot Catalunya—, Perpinyà tenia el dret i l'obligació d'encarregar-se de la seva defensa. Quan el capità general va exigir que fossin soldats seus qui fessin aquesta tasca, la resposta dels perpinyanesos va ser la de reunir una companyia de ciutadans, de dos-cents homes, i distribuir-los per la ciutat: «levantaron una vandera con un capitán i doscientos hombres con ella, i pusieron las velas i guarda a su voluntad por los muros i puertas de la villa syn tener yo ningún aviso de ello»⁴², es queixava Beaumont. La seva resposta va ser fer entrar tres banderes castellanés i, a més, col·locar un nou pany en totes les portes de la vila

39. AGS: Guerra Antigua. Leg. 1318. Doc. 39.

40. AMB: Consell de Cent. Corts XVI-65b. S/f.

41. ACA: Generalitat 1010/2, f. 41.

42. AGS: Estado 276. Doc. 26

per tal que no fossin els cònsols els únics que en tinguessin el control: «són stades posades tenadures i claus noves en los portals desta sua fidelíssima vila en grandíssima denigració de nostra fidelitat i honra»⁴³.

Aquests enfrontaments s'acabaven resolent, de millor o pitjor manera, amb l'arbitratge reial, però, tot i la voluntat de la Corona de defugir enfrontaments, el resultat era sempre una petita decantació favorable a l'autoritat del capità general. El cas de les claus se solucionà directament per part de l'emperador tornant les claus als porters del municipi, que quedarien, però, sota les ordres de Beaumont⁴⁴.

És clar que totes aquestes agressions tenien respostes, però no tan contundents com caldria. La Diputació va condemnar Beaumont amb 4.000 lliures de multa per la detenció del lloctinent del diputat local del General a Perpinyà, sense que la directa intercessió imperial obtingués resultats. El cas és que no sembla que s'arribés a cobrar mai la sanció⁴⁵.

Cosa a part eren els allotjaments. El sistema triat no era pas el llobard, que tan funestes conseqüències tindria cent anys després, però per això no deixava pas de ser dur, especialment per l'incompliment econòmic de la Corona referent a les pagues. Soldats mal acollits pels civils, mal pagats i vestits i, a sobre, armats. Aquí les postures eren força enfrontades. El 1535, els cònsols, animats pels diputats del General⁴⁶, es negaven a acceptar tropes dins de la vila, cosa que provocà un nou foc epistolar entre les parts: «perquè los soldats que allà havem manat anar són en deffensió de aquesta terra i per a perservarla de danys [...] treballareu juntament ab lo nostre capità general en lo que en de llur apositament se done lo millor orde i expedient»⁴⁷, havia d'ordenar el mateix emperador. Els abusos, però, eren freqüents. El 1546, Miquel Busquet, de la parròquia de Sant Mateu de Perpinyà, denunciava al batlle el comportament del soldat que tenien a casa, un tal Navarret: «a fets y fa molts mals tractes contra dits Buquet y sa muller», del tipus d'obligar-los a deixar-lo menjar el mateix àpat que ells i a la mateixa taula o fer-se servir i despullar per la mossa de la casa, «Item per que ha pagades de bastonades a la muller del dit Busquet»⁴⁸. El problema era provocat perquè si ja era prou empipador tenir a casa un soldat amb les obligacions de donar-li oli, vi i pa i palla si tenia cavall, en una terra que no passava precisament per moments de prosperitat, la tropa es mantenia sobre el terreny de fiat, de manera que acumulava deutes amb pagesos i comerciants que es tornaven quan arribava —molt de tant en tant— la seva paga. Però el crèdit no era il·limitat i s'arribava a situacions de violència extrema: un soldat mort a Elna, un pagès assassinat a Millars, Ribes Altes saquejada..., tot això entre maig i juny de 1536. Aquestes actuacions, a banda d'augmentar el ressentiment contra la presència castellana, obria la ja comentada espiral de les jurisdiccions militar i civil. La conclusió d'això era que l'exèrcit era vist,

43. AGS: Estado K 1693. Doc. 144.

44. AGS: Guerra y Marina. Legajo Ext. 1254. Doc. 97. Es pot seguir l'actuació de Beaumont a la frontera a Àngel CASALS (2000). *L'emperador i els catalans*. Granollers.

45. Un relat del fet, a ACA: Generalitat 758, f. 100.

46. ACA: Generalitat 756, f. 209-210.

47. ACA: Cancelleria 3998, f. 87.

48. AGS: Guerra Antigua 1318. Doc. 38.

en darrera instància, com una força d'ocupació: «Don Frances fa fer la guarda en los portals de nit per los soldats i la ronda per les muralles i per la vila anant los soldats en so de batalla com si Perpinyà fos terra de enemics»⁴⁹. La qüestió dels allotjaments i si els soldats havien de pagar drets o no va ser portada fins al Consell d'Aragó pels cònsols de Perpinyà, que si van aconseguir suspendre temporalment els uns i l'altre, finalment el 1549 el Consell declarava legals totes dues pràctiques, amb la qual cosa es decantà una mica més a favor de la Monarquia en nom de les necessitats militars⁵⁰.

La ineficàcia del marc legal català

«Yo no puedo posponer siempre lo que toca al estado y servicio de su Magestad por sus cosas particulares y apetitos de ellos»⁵¹. Més clarament no ho podia expressar Beaumont, «sus cosas particulares y apetitos» era, és clar, el sistema legal català. Però aquesta queixa no era del tot justa. De fet, las «cosas y apetitos» no donaven pas per a tant. Si algun defecte tenia el marc constitucional català, era el poc que contemplava aquestes situacions. La consideració del capità general i d'altres càrrecs militars com a oficials extraordinaris els alliberava d'haver de jurar la Constitució de l'Observança i d'escoltar la sentència d'excomunicació, cosa que no s'aconseguí fins a les Corts de 1599⁵².

Com ja hem comentat, el sistema militar tradicional català era absolutament ineficient en termes de guerra moderna. Tot i la reivindicació que Jordi Vidal Pla en va fer en el seu dia, la defensa de la frontera amb els mecanismes constitucionals no va disposar mai del favor de les institucions catalanes, tot i que té raó quan afirma que s'intentà integrar-les en el model reial, encara que fos sense èxit⁵³. Els alcaïds i els privilegis municipals sobre reclutament i nomenaments dels oficials —amb el cas més evident de Barcelona—, sense comptar sometents i *Princeps Namque*, acabava constituint un veritable camp de mines per a la Corona a l'hora d'intentar centralitzar un aparell militar a Catalunya. Però, igualment, els buits legals que tenia suposaven un mecanisme de doble sentit: si, d'una banda, permetien l'actuació indiscriminada del capità general i els seus oficials, de l'altra, donaven una inseguretats jurídica que obria també la porta a tota mena d'apel·lacions i queixes de les institucions del país.

El cas de Joan Busquet, comentat anteriorment, es troba en un memorial fet per la vila de Perpinyà a través del batlle per presentar-los amb un síndic al príncep Felip: «E per quant és interés de la Universitat de Perpinyà que dels accessos y desordens que fan dits soldats y gent de guerra apareguya y sen puga dar rahó a Sa Mat. Y al Smo. Príncipe». Aquesta actuació delata que no existia cap marc legal establert per poder aturar aquests abusos i que no quedava cap més opció que expo-

49. AGS Estado K 1692. Doc. 1.

50. AGS: Guerra y Marina 36. Doc. 45.

51. AGS Estado K 1960. Doc. 108.

52. LALINDE, Jesús. *La institución...*, p. 131.

53. JORDI VIDAL PLA. «Les formes tradicionals de l'organització armada a la Catalunya dels segles XVI-XVII». *Manuscripts*, 3 (1986), p. 105-116.

sar la situació directament al monarca o, en el millor dels casos, esperar la celebració d'una cort per regular sobre la qüestió.

En el ja referit memorial de l'Audiència de 1554-1555, es troba una base legal molt feble per donar parers sobre la jurisdicció de la gent de guerra. Es comença comparant el capità general amb els prefectes de l'Imperi romà, i es reconeix tot seguit que no pot tenir regalies com les de convocatòria del sometent, però sí que és el representant del rei en qüestions de guerra: «Idem, rex et Capitaneus Generalis regiam maiestatem representans in negotiis predictis guerre», segons la constitució aprovada a la Cort de 1493. Un altre argument que s'utilitza és l'existència d'una ordenació feta per Pere el Cerimoniós el 16 de maig de 1358 per a la gent que havia de servir a l'armada. S'hi recollia que qualsevol dels que servia a l'armada que hagués comès un delictes, si era arrestat per un oficial reial, aquest el lliuraria perquè fos jutjat pel seu capità: «que los dits oficials reyls sots pena de perdre lurs oficis sient tenguts de remetre aquels en continent ab tot lo del *lur als capitans o a lur algotzir*. En en asó no meten xaques algunes»⁵⁴. Dins la mateixa ordenació, se seguia la lògica que cada capità era la màxima autoritat judicial dins la galera. El resultat era una interpretació molt forçada en la qual el capità general esdevenia el capità, mentre que la frontera esdevenia la galera.

Però de la mateixa manera que no existia cap marc legal acabat sobre la qüestió, les autoritats reials cercaven una certa consuetud. En principi, es volia fer reconèixer, per la via del costum, que els capitans generals: «han acostumat de temps immemorial conixer [...] de soldats y homens de guerra y gent de exèrcit y familia de aquells de qualsevol specie de delictes exercint en dites persones mer y mixt imperi e tota jurisdicció civil y criminal» i que «han acostumat de conèixer de tots fets y negocis de guerra dependens y emergens de guerra essent entre provincials encara que no sien soldats ni stipendiaries y assó de temps immeorial de x, xx, xxx, xl anys»⁵⁵. Dir-ne, de quaranta anys, temps immemorial és una exageració, és clar, i ja constitueix una mostra de quan va començar a funcionar la institució a la frontera de manera efectiva, amb les guerres contra França de Ferran II. A més, es considerava que la Reial Audiència era també el consell assessor del capità. De fet, quan va morir el marquès d'Aguilar, el Consell de Cent de Barcelona va aconseguir que l'Audiència perdés la seva jurisdicció com a consell del capità general: «esto que fuerit preiudicatum et causa spetialiter commissa Docto regis audientis, an per mortem Ill. Marchionis de Aguilar locumtinentis et Capita generalis fuerit super cessum in causa cessante dicte regiae audientiae jurisdictione»⁵⁶.

Conclusions

Creiem que ja no hi ha dubtes sobre l'existència d'una capitania general dels comtats, amb seu a Perpinyà i diferenciada de la del Principat i molt distinta en atribucions i significat a la creada durant l'edat mitjana. Fou la situació de guerra quasi

54. AGS: Guerra Antigua. Leg. 1318 Doc. 39 S/f. Les cursives són de l'original.

55. AGS: Guerra Antigua. Leg. 1318 Doc. 39. S/f.

56. AGS: Guerra Antigua. Leg. 1318. Doc. 75.

constant amb França la que portà a la consolidació d'una figura efectiva pel que fa a tenir unes atribucions i uns comandaments sota seu. Al costat d'aquest capità general, va anar apareixent una administració militar paral·lela de planta castellana i ocupada per castellans.

De tota manera, aquesta realitat va ser plena de tensions, dubtes i embolics. D'una banda, la falta d'un marc legal català amb capacitat per absorbir la realitat dels exèrcits permanents de la guerra moderna afavoria la implantació, sense gaires obstacles, de l'Administració militar, però, al mateix temps, creava en el seu si una confusió evident sobre les atribucions del lloctinent, del capità general, de l'Audiència i de les seves jurisdiccions respectives. De l'altra, va obrir un procés de desgast en la lluita entre les institucions municipals, la Diputació i els estaments per intentar limitar els abusos del capità general. I, a més, tot això es feia enmig dels abusos en els allotjaments de soldats, cent anys abans ja dels mateixos esdeveniments que acabarien amb la revolta dels segadors.